

№165

УРНО-НАУКОВА БІБЛІОТЕКА. Ч. 36.

Відповідає за редакцію: Володимир Гнатюк.

Г. Фльобер.

І Р О Д Ї Я Д А.

ПЕРЕКЛАД

Михайла Грушевського

з додатком статі про Г. Фльобера.



У ЛЬВОВІ, 1902.

З друкарні Наукового Товариства ім. Шевченка
під зарядом К. Ведиарського.

Українсько-руська Видавнича Спілка

видала своїм накладом отсї друки, які
можна тільки в неї замовляти:

Контракти купна і продажі: Ціна лібри

1.	Вз.	I.	На білім папері	1.— К.
2.	"	II.	" " "	1.— "
3.	"	III.	" " "	1.— "
4.	"	I.	На сірім папері	0.80 "
5.	"	II.	" " "	0.80 "
6.	"	III.	" " "	0.80 "

Табулярні друки:

7.	I.	Б.	Табулярний скрипт	0.80 "
8.	II.	Б.	" " "	0.80 "
9.	I.	Б.	Рубрум до таб. скр.	0.40 "
10.	II.	Б.	" " " "	0.40 "

Друки до процесу:

11.	I.	Повновласть до процесу	0.40 "
12.	II.	Позви дрібні	0.60 "
13.	III.	" о вак. заплати	0.80 "
14.	IV.	" о екзекуцію на движ.	0.80 "
15.	V.	" " " " недвиж.	0.80 "
16.	Рубрум до позву II.	0.40 "
17.	" " " III.	0.40 "
18.	" " " IV.	0.40 "
19.	" " " V.	0.40 "
20.	Рахунок із канцелярії адвоката		0.40 "

ЛІТЕРАТУРНО-НАУКОВА БІБЛІОТЕКА. Ч. 36.

Відповідає за редакцію: Володимир Гнатюк.

Г. Фльобер.

І Р О Д Ї Я Д А.

ПЕРЕКЛАД

Михайла Грушевського

з додатком статі про Г. Фльобера.



Med. univers. J. TURYN
WIEN

XVIII. Gersthoferstrasse 138
У ЛЬВОВІ, 1902.

З друкарні Наукового Товариства ім. Шевченка
під зарядом К. Беднарського.

Накладом Українсько-руської Видавничої Спідки
у Львові, ул. Чарнецького ч. 26.

I.

Махерузький замок підіймав ся на схід від Мертвого моря, на базальтовій стіжковатій скалі.¹⁾ Чотири долини окружали його — дві з боків, одна з переду, одна з заду. Доми тиснули ся під ним, окружені муром, що вигинав ся на нерівностях терену, і зигзакуватою, вирубаною в скалі дорогою лучили ся з замком, окруженим мурами високими на двадцять ліктів, з численними виступами, з зубчатим парапетом і вежами, що виступали то тут то там як зубці на сій кам'яній короні, повішеній над безоднею.

В середині стояв двір, прикрашений портиками, й зверху накритий терасою, обгороженою поручами з сікомори, зі щоглами до натягання велярія.²⁾

Рано, перед сьвітом тетрарх³⁾ Ірод-Антипа вийшов на сю терасу й сперши ся на поруча дивив ся на около. Гори, що ле-

жали просто під нім, що йно зарисували свої верхи, тим часом як решта їх, аж до дна проваля, ще крили ся в пітьмі. Мрака підіймала ся, розірвала ся — і виступили контури Мертвого моря. Зоря, розсвітаючи споза Махеруза, почала кидати своє червоне світло — освітила по малу побережні піски, горби, пустиню й за нею гори Юдеї, з їх нерівними сірими верхами. Енгаді в середині виступав чорною плямою, подальше круглий як баня Геброн, Есколь показав ся з своїми гранатовими гаями, Сорек з виногородами, Кармель з полями сезаму,⁴⁾ і велетенський квадрат вежі Антонія⁵⁾ підніс ся над Єрусалимом. Тетрарх відвернув ся від нього і дивив ся на право, на пальми Єрихона, та думав про иньші міста своєї Галілеї, куди, може, вже й не прийдець ся йому вернути ся: Капернаум, Ендор, Назарет, Тіверію. Йордан котив ся серед сухої рівнини; зовсім біла, вона сліпила очі як сніг, тим часом як море синіло мов ляпіс-лязулі. І при полудневім краю його, від сторони Єменя,⁶⁾ знайшов Антипа, що він так бояв ся знайти: розкидані руді шатри й людей, що зі списками крутили ся коло коней, тим часом як огні, пригасаючи, світили ся як іскри при самій землі.

Се було військо арабського короля, котрого доньку держав Ірод і розвів ся з нею,

щоб узяти собі Іродіяду, жінку одного зі своїх братів — Агріпи, що пробував в Італії, без всякої влади. Против Арабів Антипа сподівався допомогти від Римлян, але Вітелій, управитель Сирії, не приходив, і Антипа гриз ся й непокоїв ся.

Агріпа, думав він, певне знищив його в очах цїсаря. Филип, третій брат, управитель Ватанеї, зброїв ся потайки. Жиди не зносили поганських звичаїв Ірода, иньші його піддані — його управи. Антипа вагав ся між двома гадками: помирити ся з Арабами — чи уложити союз із Партами против них, і під покривкою сьвяткування своїх уродин постановив він скликати на сей день, на великий пир начальників свого війська, управителів своїх дібр і визначнійших Галілеян.

Гострим зором оглянув він всі дороги — вони були порожні. Над головою його літали орли. Вояки спали під мурами. Ніщо не рушало ся в замку.

Раптом голос, долинувши з далека, мов вирвавши ся з глибини землі, змусив збліднути тетрарха. Він нагнув ся, щоб прислухати ся, але той уже замовк. Згодом він залунав знову, й Ірод, плеснувши в долоні закликав: „Манеї, Манеї“ !

Показав ся чоловік, голий по пояс, як помивач із лазні. Він був дуже високий, ста-

рий і худий. При боці висів ніж в бронзовій похві. Волосє, стягнене гребінем, збільшало широкість його чола. Очі його виглядали як сонні, але зуби його блищали ся, ноги легко стунали по плитах. Тіло його було гнучке як у мавпи, а лице нерухоме як у мумії.

— Де він? — спитав тетрарх.

Манеї показав пальцем на якийсь предмет позаду.

— Там, як завсіди.

— А мині здавало ся, що я його чув. І Антипа, відітхнувши, рознітував далі про Йоканана, званого у християн сьвятим Іваном Хрестителем: Чи приходили знову ті два, що тамтого місяця були впущені, з особливої ласки, до в'язниці, і чи довідав ся він, чого вони хотіли?

— Вони розмовили ся з ним, сказав Манеї, кількома загадковими словами, як розмовляють ся в ночі злудії на розпутьті. Потім вони пішли в горішню Галілею й казали, що принесуть велику новину.

Антипа похилив голову й потім сказав з перестрахом: Стережи його! Стережи його! І нікого не пускай до нього! Добре замкни двері! Накрий яму! Аби навіть не підозрівали, що він ще живий!

Але Манеї поступав так і без наказу: Йоканан був Жид, а Манеї ненавидів Жидів.

як кождий Самарянин. Їх Гарізімський храм,⁷⁾ призначений Мойсеєм на головну сьвятиню Ізраїля, пропав від часів царя Гіркана, й Єрусалимський храм будив у Самарянах бурю образи й неустанної кривди! Манеї вліз був раз туди, аби спрофанувати жертвенник, наложивши на нього костей умерлих. Його товариші, менше проворні ніж він, стратили свої голови. І він тепер бачив сей храм в заглибленню горбів — на сонці блищали ся його білі мармурові мури й золоті бляхи даху. Се була гора сьвітла, щось надлюдське, що все забивало своїм богацтвом і пихою.

Манеї простягнув руку до Сіону, цілий випростований, з піднесеною головою, й застиснувши кулаки, кинув клятву на нього, вірячи, що його слова будуть мати силу на нього. Антипа слухав, не ображаючи ся тим.

Самарянин вернув ся до справи Яоканана: Часом він попадає в іритацію, хоче тікати, надієть ся на увільнення; иньшими разами він спокійний як слабій звір, або знов, бачу, ходить у птьмі, повторяючи: „Нехай! Аби він ріс, я мушу змаліти!“

Антипа й Манеї переглянули ся. Але тетрархови вже наприкрило ся роздумувати. Сі гори наоколо нього, як ряди скамянілих хвиль, чорні уривища серед скал, безграничність синього неба, незносний блеск сонця, глу-

бина проваля — все се пригнітало його, й нудьга опановувала його від сеї пустині, немов закиданої, наслідком геологічних переворотів, руїнами амфітеатрів і палат. Горячий вітер приносив запах сірки, наче віддих міст проклятих і загребаних під тою недоброю водою. Сі сліди божого гніва навівали страх на душу Антипи й сперши ся ліктями на поручи, взявши голову в руки, він стояв нерухаючи ся, втопивши свої очі. Аж нараз хтось доторкнув ся до нього, він обернув ся — Іродіяда стояла перед ним.

Довга сорочка з легкої пурпури одягала її аж до сандалів. Нагло вийшовши з покоїв, вона не взяла на себе ані нашійників ані зашниць. Чорне волосє спадало її на плече й на груди. Її ніздрі, дещо задерті, дріжали, радістю побіди сьвітило ся все її лице, й вона крикнула сильним голосом те трархови :

— Цісар нас любить ! Агіріпа в вязниці !

— Звідки ти знаєш ?

— Та вже знаю. І потім додала : Се за те, що він зичив цісарства Каєви.⁸⁾

Сей Агіріпа, живучи в ласки брата, старав ся дістати від цісаря царський титул, так само як і Антипа. Тепер не було що бояти ся його : „Вязниці Тіберія не так легко відмикають ся, і саме житє в них часом не

безпечно!“. Антипа порозумів гадки жінки, і хоч вона була сестрою сього самого Аґріпи, її нелюдські гадки здавали ся йому справедливими. Подібні уби́йства були в порядку річей, звичайною приналежністю династій, і в династії Ірода годі було їх дочислити ся.

Потім вона оповіла тетрархови про всі свої заходи: про закуплених клієнтів, переловлені листи, про шпіонів, приставлених до всіх дверей Аґріпи, і як удало ся її звабити Евтихія, що й заденунціював його.

— Я не жалувала нічого. Чого б я не зробила для тебе? Адже я покинула і власну доньку!...

Покинувши Аґріпу, вона лишила його дитину в Римі, надіючи ся, що буде мати діти від тетрарха, й досі про неї не згадувала. Тепер тетрах питав ся себе, звідки так взяло її на чулість.

Розтягнуто веллярій і живенько принесено широкі подушки. Іродіяда сіла й заплакала, відвернувши ся від мужа. Але слідом обтерла очі й сказала, що вона більше не хоче про се думати, що вона щаслива — й почала пригадувати Антипі їх колишні розмови в атрії,⁹⁾ їх стрічі при лазнях, проходи по *via Sacra*,¹⁰⁾ і вечері в великих вілях, серед римської Кампан'ї, під плескіт водограїв, під аркадами з цвітів. Вона дивила

ся на нього давніми очима і з кокетними рухами лестила ся до його грудей. Але він відіпхнув її від себе. Те кохання, що вона тепер старала ся відживити, було таке далеке, і всі нещастя пішли від нього. Двадцять літ тягла ся війна. Від неї тетрарх встиг постаріти ся. Його плечі зігнули ся під темною тогою з фіолетовим краєм; сивина замішала ся до його бороди, і сонішне проміннє, пробиваючи ся крізь веллярій, освічувало його понуре чоло. І у Іродіяди чоло зібрало ся в зморшки, і обоє, сидячи против себе, неприємно дивили ся один на одного.

Тим часом на гірських дорогах почав ся рух. Пастухи гнали биків, діти вели ослів, конюхи провадили коней. Ті що сходили з гір за Махерузом, зникали за замком, иньші йшли долиною з фронту його, і війшовши в місто, скидали свої ноші по подвірях. Се були тетрархові доставці запасів і слуги його гостей.

Серед них показав ся під терасою, з лівого боку, єсей¹¹⁾ в своїй білій одежі, босоногий, з виглядом стоїка. Манеї піднявши свій ніж, кинув ся з правого боку на нього. Іродіяда крикнула йому :

— Забий його !

— Стій ! сказав тетрарх. Манеї здержав ся. Єсей став также, і потім обоє від-

стунили, кожний своїми сходами, оглядаючись на себе.

— Я його знаю, сказала Іродіяда, він зветь ся Фануїл і хоче побачити ся з Яокананом, котрого ти так необачно лишаєш живим.

Антипа відповів, що Яоканан може ще йому придати ся: його напади на Єрусалим кажуть иньшим Жидам тримати ся Ірода.

— Е, відказала вона — вони корять ся перед кожним володарем і не в стані сотворити свою власну державу. Але з такими як Яоканан, що підбуджує нарід надіями часів Неємії,¹²⁾ найліпша політика — нищити їх.

Але тетрарх обставав, що з тим не було нічого пильного. Небезпечність від Яоканана — се также! І він удавав, що сьмієть ся.

— Мовчи, відказала Іродіяда, й розповіла про свою поневірку під час як їздила під Галаад, зберати бальзам: „Люде скидали з себе одєжу на березі річки; осторєнь на горбку стояв чоловік і говорив до них. Він мав на бедрах верблюжу шкіру, а голова виглядала як львина. Скоро він мене побачив, він кинув на мене всі проклони пророків; його очі сьвітили ся, голос ревів, а рука підносила ся неначе зводила громи на мене. Втікти було неможливо: колеса візка загрузли в пісок по оси, і я мусіла помалу заберати

ся, накривши ся плащем і знищена сими лайками, що летіли на мене як злива.“

Яоканам не давав їй жити. Коли його ймили і вязали, вояки мали порученне вбити його, коли б він не давав ся, — тоді він показав ся зовсім лагідним. Напустили змій до нього в вязницю — вони поздыхали. Невдача сих заходів приводила Іродіяду до розпуки. Що значило се завзяте Яоканана на неї? Який інтерес мав він у тім? Його напади, викрикувані перед товпами людей, ширили ся, переходили з уст в уста. Вона чула їх всюди, вони наповняли собою повітря. Против легіонів у неї знайшла ся б відвага, але ся сила, погибельнійша від меча, а при тім така, що й бороти ся з нею було годі, приводила Іродіяду до крайности. І вона кидала ся тепер по терасі, в розпалі свого гніву не знаходячи слів, аби висловити те, що її душило.

Вона бояла ся при тім, що тетрарх, уступаючи загальному голосу, може зважити ся кинути її. Тоді б пропало все! Від дитинства носила вона в собі мрію про велику власть. За для неї вона кинула першого чоловіка і звязала ся з сим, що як вона думала — дурив її.

— Добру я знайшла оборону, ввійшовши в твою родину!

— Вона варта твоєї! відказав на се тетрарх.

В жилах Іродїядї закипіла на сї слова кров її предків — первосвященників і царів.

— Твій дід підмітав храм в Аскалоні!¹³⁾ Інші твої предки були пастухи, розбійники, провідники караванів, орда підвласна Юдеям від часів царя Давида! Всі мої предки побивали твоїх! Перший Макавей вигнав вас з Геброна, Гіркан змусив до обрізання. І розпаливши ся зневагою аристократки до плебея, ненавистю Якова до Едома,¹⁴⁾ вона закидала йому терпеливість на образи, податливість перед фарисеями, що зраджували його, боязкість перед народом, що ненавидів його.

— Ти такий сам як і вони, признай ся! І ти жалуєш за арабською дівкою, що танцює наоколо каміння. Візьми її собі назад! Живи з нею знову, в її полотняній будї! їдж її хлїб, спечений в попелї! ликай квасне молоко її овець! цілуй її синї щоки, а минї дай спокій!

Але тетрарх її не слухав. Він дивив ся на рівний дах одного дома, де зобачив молоду дівчину й коло неї стару, що тримала над нею парасоль на комишинї, довгій як жердка рибалки. По серединї ковра стояв отворений подорожній кіш; пояси, покривала, різна бі-

жутерія звисала в нього без ладу. Дівчина від часу до часу нахилила ся над своїми річачами й перетряхла їх у повітрі. Вона була одягнена Римлянкою — в делікатну сорочку й плащ, застебнений ізмарагдовою спряжкою; сині стяжки тримали її волосє, очевидно дуже важке, бо від часу до часу дівчина притримувала його рукою. Тінь від парасоля рухала ся по ній, закриваючи її до половини. Антипа запримітив лише два чи три рази гарну шию, лівню очей, край маленьких уст; за те бачив цілу, від клубів до голови, її талію, що еластично згинала ся й підіймала ся. Він стеріг сї її рухи, і віддих його ставав все більше важким, а в очах почав сьвітити ся огонь. Іродіяда помічала се. Вкінці він запитав:

— Хто се?

Іродіяда відповіла, що не знає, і нагло замовкла й пішла геть. Тетрарх за нею. В портику його чекали Галілеяне, секретар, начальник пасовищ, управитель сільних жуп і Жид із Вавилоня, комендант його кінноти — всі привитали його однодушним криком. Відти він пішов до внутрішних покоїв, але на завороті коритара став перед ним Фавуїл.

— А, знову ти! Певно прийшов задля Яоканана?

— І задля тебе! Я прийшов тобі сказати важну новину. І не відступаючи від Антипи, він пішов за ним в темний покій. Сьвітло приходило сюди через крати, що йшли попід дахом. Стіни були викрашені темно-синєю, майже чорною фарбою. В глибині покоя стояло ліжко з чорного дерева, звязаного воловими ремнями. Над ним як сонце блищав ся щит із золота.

Антипа перейшов покій і прилїг на ліжку. Фануїл, ставши, підняв руку і в натхненій поставі сказав до нього :

„Вишній посилає часами своїх синів. Яоканан оден з них. Як ти його вбеш, то на тебе спаде кара.

— Але-ж то він мене переслідує! скрикнув Антипа. Він зажадав від мене неможливого. І від тоді він мене лає. З початку я не був для нього ворогом! Але він з Махеруза вислав людей, що бунтують минї краї. Се йому не мине! Квди він нападає на мене, я мушу боронитись!

— Його гнів дійсно занадто завзятий, сказав Фануїл. Але се нічого! Треба таки його пустити.

— Скажених зьвірів не пускають, відказав тетрарх. Єсей відповів на се :

— Ти вже не журись ним! Він піде до Арабів, до Галів, до Скитів. Його діло

мусить росповсюднити ся аж до краю землі!

Антипа наче бачив перед собою видінне.

— Його власть велика. Против своєї волі я його люблю, промовив він.

— В таким разі пусти його.

Але тетрарх похитав головою. Він бояв ся Іродіяди, Манеї, невідомого. Фануїл пробував ще його переконати, на доказ безпечности свого пляна покликуючи ся на льюальність есеїв супроти володарів. Сих людей — бідних, на страх мук не податливих, убраних в біле, зручних в відгадуванню зі зьвізд будучности, дійсно загально поважали.

Антипа раптом пригадав собі сказане ним перед хвилию.

— Що то за важну новину хотів ти мині сказати?

Але в тім увійшов мурин. Його тіло було біле від порохів, він хрипів і не міг сказати ані слова.

— Вітелій, нарешті сказав він.

— Що? він прийшов?

— Я його бачив. До трох годин він буде вже тут!

Дранерії коритарів порушили ся як від вітра. Галас пішов по замку — гуркіт від бігання людей, від переносення меблів, від скидуваного срібла... А з верху вежі лунали роги, скликаючи рабів.

II.

Мури були вкриті народом, коли Вітелій вступив на подвірє замка. Він був убраний в тогу з пурпурною прошвою й консульські черевики, і сперав ся на руку свого товмача, наоколо його йшли ліктори, а за ним несли велику червону лектику, прикрашену перами, виложену зеркальним шклом.

Ліктори встромили в землю перед брамою свої *fasces* — пучки різок, звязані ремем, з сокирою в середині, і всіх перейняв страх перед величеством римського народа.

Лектика, несена вісьмома чоловіками, спинила ся, і з них вийшов молодик — Вітелій син Авль, з великим животом, з прищами на лиці, з пальцями покритими перлами. Йому зараз піднесли чарку вина, підмішаного ароматами, він зараз випив і попросив іще.

Тетрарх упав на коліна перед проковсулем, висловляючи свій жаль, що завчасу не був сповіщений про його благодатний прихід. Він би по всіх дорогах урядив усе так, як належить ся для Вітелійів. Прецінь вони походять від богині Вітелії. Дорога з Янікула до моря досі носить їх імя. Урядам — від квестури до консулята — нема в їх роді й числа. Що до самого Люція, що став тепер гостем тетрарха, то йому належить ся спе-

цияльна подяка як переможцєви Клітів¹⁵) і як батькови сього молодого Авля, що приходив тепер у свою вітчину, бо прецінь Схід був вітчиною богів.

Сї гіперболічні компліменти товмач перекладав по латини. Вітелїй слухав їх рівнодушно, потім відповів, що самого лише Ірода Великого вистало б для слави цілого народа: Атеняне дали йому начальство над олімпійськими забавами; він побудував храми на честь Августа; був миролюбним, оборотним, ворогам страшним, цісарям завсіди вірним.

В тім серед колюми із бронзовими капітелями показала ся Іродїяда, виступаючи як яка цісарєва, окружена жінками й євнухами, що на золочених тацах несли запашні курильніці. Проконзуль зробив три кроки на зустріч її. Та, уклонивши ся йому на привітаннє, кликнула:

— Яке то щастє, що від тепер Агрїна, ворог Тїберїя, не в стані вже шкодити нікому!

Вітелїй не знав іще сеї пригоди, й Іродїяда збудила в нїм певне недовіре. І коли Антипа став запевняти, що для цісаря він все готов зробити, Вітелїй додав:

— Навить і на шкоду другого?

Колись Вітелїю удало ся було дістати закладнів від царя Партів, але цісар не за-

вважив сеї його заслуги, бо Антипа, будши при тих переговорах з Партами, щоб прислужити ся цісареві, поспішив ся донести йому сю новинку. Від того часу Вітелій глибоко ненавидів Антипу, і тепер через те так отягав ся прибути йому в поміч.

Тетрарх замішав ся від таких його слів. Але Авль сказав сьміючи ся :

— Не жури ся, я тобі роблю протекцію !

Проконзуль удав, що не чув. Кар'єра батька стояла в залежности від ганьби сина, і ся квітка, що вироста в багні Капреї,¹⁶⁾ забезпечала йому такі вигоди, що він окружав її всякою услужністю, хоч і остерігав ся її, бо квітка ся була їдовита.

Тим часом у брамі счинив ся галас. Туди входив ряд білих мулів з особами в білих одіннях сьвященників. Се були садукей і фарісеї, що з одними й тими самими амбітними цілями приходили в Махеруз: садукей хотіли здобути собі виключне право уряджування жертвенних відправ у храмі, фарісеї бажали задержати його у себе. Їх види були понурі, особливо у фарісеїв — ворожих Римови й тетрархови. Широкі їх хитони зачіпали ся в глоті, а мітри кивали ся на пергаментних стяжках, з написаними на них словами св. письма. Майже в тім самім часі прибули й римські вояки з передового полку.

Їх щити були вложені в мішки, аби не по-рошили ся. За ними йшов Марцель, заступник проконсуля, з митарями, що несли під пах-вами свої карби. Антипа представляв про-консулеви важнійших з своїх прибічників — Тольмея, Кантеру, Сегона, Амонія з Але-ксандрії, що заберав від нього асфальт, На-амона — начальника кінноти, Ясіма з Бабі-льона. Вітелій запримітив Манеї.

— А то — що за чоловік? Тетрарх пояснив йому знаком, що то кат.

Потім він представив садукеїв. Йонатан, маленький чоловік з свобідними рухами, що вмів по грецьки, благав проконсуля, аби за-витав до них у Єрусалимі. Той відповів, що мабуть буде.

Єлеазар, кривоносий і довгобородий, в імени фарисеїв зачав жадати первосвяще-ничого одіння, що політична власть заареш-тувала в Антонієвій вежі. Галілеяне занесли скаргу на Понтія Пілата, що з причини одного божевільного, який шукав золотої по-суди царя Давида в котрійсь печері коло Самарії, казав побити людей сього міста; всі вони говорили на раз, і Манеї ще з більшим запалом ніж инші. Вітелій приобіцяв, що провинники будуть покарані.

Тим часом крик залунав коло портика, де вояки повісили свої щити. Коли вони вийняли

їх із мішків, на їх умбонах¹⁷⁾ показалися фігури цісаря. Жиди уважали се поганством. Антипа почав їх тихомирить, тим часом як Вітелій, сидячи на високім кріслі в галерії, дивував ся їх фанатизмови. Тіберій, думав він, мав причину вислати їх чотириста до Сардинії; але у себе дома вони мали силу, і проконсуль казав забрати щити.

Потім вони окружили проконзуля, просячи справедливости, привілецій, запомог. Вони душили, дерли одіжу одні однім; щоб зробити місце, невільники почали бити пальцями направо й наліво; ближші до них кинули ся назад по сходах, тим часом як иньші йшли вгору й тисли їх назад; дві течії стріли ся в сій масі люду, що хвилювала ся, стиснена берегами мурів.

Вітелій запитав ся, чому зійшло ся стільки людей. Антипа пояснив причину — сьвяткування його уродин, і показав на кількох своїх людей, що схиливши ся над парапетом мурів, витягали шнурами величезні коші з мясом, овочами, городиною, цілих антілоп й журавлів, велетенські риби синявого кольору, китяхи винограду, кавуни, зложені пірамідами гранати. Авль не витерпів — він побіг до кухонь, тягнений своїм нечуваним апетитом, що пізнійше здивував цілий сьвіт.¹⁸⁾ Ідучи коло одної пивниці, він по-

бачив казани подібні до кірас. Проконсуль пішов також подивити ся на них — і зажадав, аби йому показано підземельні комори замка.

Вони були вирубані в скалі, в виді широких склеплених камер, що місцями підтримували ся стовпами. В першій містила ся стара броня, але друга наповнена була списами — їх вістря стреміли з кутасів з піря. Третя виглядала немов вибита комишом — так густо висіли в ній стріли, одна коло одної. Вістря мечів укривали стіни четвертої. В середині пятої ряди шоломів, з своїми гривами, виглядали як батальони червоних зьмій. В шестій були самі сагайдаки, в семій самі поножі, в восьмій наручі, в дальших — вили, гаки, драбини, шнури, навіть дручки для катапульта, навіть калатальця для верблужих хомутів! А що гора в долину розширяла ся, видовбана в середині, як улій, тож під сими коморами були глубші, ще більші.

Вітелій, Фіней — його товмач, і Сізена, начальник митарів ішли при сьвітлі смолоскипів, що несли три євнухи.

З п'ятьми виглядали обридливі винаходи варварів — набиті цвьяхами булави, списи, що затроювали рану, щипці подібні до щелепів крокодила. В сумі тетрарх в Махерузї мав узброєнне для сорок тисячів вояків! Він

зібрав його, остерігаючи ся союза своїх ворогів, але прокднсуль міг би подумати або сказати, що се зібрано для війни з Римлянами, і тетрарх старав ся виправдати ся перед ним. Він казав, що ся зброя не його; що багато з того служило для оборони від розбійників; треба було того на Арабів; зрештою все се зібрав ще його батько. І замість того аби йти за проконсулем, він уже йшов перед ним, скорим кроком. Раптом він став під муром і розставивши ліктем, хотів замаскувати його своєю тогою; але двері виставали над його головою, Вітелій їх запримітив і запитав ся, що є за тими дверми.

Їх міг відчинити лише Бабільонянини.

— Заклич Бабільонянина.

Зачекали його.

Батько сього Бабільонянина прийшов з берегів Евфрату до Грода Великого і з п'ятсотма кінними вояками підняв ся боронити східніх границь його держави. По розділі його держави Ясім зістав ся був при Філіпі, але тепер служив Антипі.

Він з'явив ся, з луком на плечі, з нагайкою в руці. Ріжнокольорові шнурки тісно обвивали його викривлені ноги. Руки були голі, бо сорочка не мала рукавів; футряна шапка кидала тінь на його лице і бороду, зафрізовану в кучері.

З початку він удав, що не розуміє товмача, але Вітелій моргнув Антипі, і той сам повторив наказ. Тоді Ясім приложив обидві руки до дверей, і вона влізла в стіну.

Теплим повітрем дихнуло з п'єтми. Пішли закрученим коритарем і прийшли до печері більшої від всіх иньших підземних комор замка. В глибині вона мала аркаду, в провалі, що з сього боку забезпечало замок; цвїти каприфолії, що пняла ся по аркаді, звисали в потоках денного сьвітла; по підлозі дзюрчав потічок.

Тут були білі коні, мабуть зі сто. Вони їли ячмінь з дошки, поставленої в рівні з їх мордами. Гриви їх були пофарбовані на сине, на копитах були плетені постолы, а чубки між ухами сторчали над чолом в виді перуки; довгими хвостами вони потихо били себе по колїнах. Проконсуль аж занїмів зі здивовання.

Се були чудові сотворіння, гнучкі як змії, легкі як птахи. Вони летїли разом з стрілою свого їздця, перекидали людей, кусаючи їх в живіт, перескакували скали, стрибали через проваля, на рівнині протягом цілого дня годні були нести ся божевільним гальпом, і одним словом можна було їх спинити. Коли увійшов Ясім, вони підійшли до нього як вівці до пастуха і простягаючи свої шиї, неспокійно дивили ся на нього своїми, немов

дитячими очима. Як звичайно, він видав з глупини свого горла дикий крик, і вони заспокоїлись та почали брикати ся, жадні простору, бігу.

Антипа, боячи ся, аби Вітелій не забрав їх, замкнув їх у сій печері, спеціально призначеній на випадок облоги для худоби. Проконсуль сказав:

— Стайня не добра, ти готовий збавити сих коней! Запиши по їх, Сівено!

Митар витягнув табличку зза пояса, порахував коней і записав. Агенти таких товариств, що виарендовували доходи держави, перекупали управителів, аби могли грабити провінції. І сей їх старшина винюхував все і всюди, своїм носом гострим як у куні, неустанно моргаючи віками.

Нарешті вернули ся назад на подвірє.

Серед камінного бруку місцями бронзові кружки накривали цїстерни. Проконсуль закримітив одну з них, більшу від иньших, що не дудніла під ногами як ті. Він постукав по черзї всі їх і крикнув, тупаючи ногами:

— Знайшов, знайшов! Тут вони — Іродові скарби!

Бажанне віднайти сї скарби доходило у Римлян до манії.

Тетрарх божив ся, що тих скарбів нема.

— Тож щож тут таке під нею?

— Нічого — чоловік, вязень.

— Ану покажи, сказав Вітелій.

Тетрарх не хотів. Жиди пізнали б його секрет. Але його неохота відкрити ту плиту іритувала Вітелія.

— Відбийте її, крикнув він лікторам.

Манеї догадав ся, чого він хоче, й побачивши сокиру ліктора, подумав, що хочуть відрубати голову Яоканаму. Він спинив ліктора по першій його ударі по плиті, встромив між нею й камінням щось як гак і напруживши свої довгі худі руки, підняв накривку. Вона відпала. Всі здивували ся силі старого. Під сею плитою, підложеною деревом зі споду, було віко такоїж великості. Коли ударено по ній п'ястуком, воно розчинило ся на дві половинки, і тоді показав ся отвір — велика яма, зі сходами без поручей. Нагнувши ся над її краєм, на споді побачили щось неясне й страшне.

На землі лежала якась людська істота, покрита довгим волосем, що мішало ся з волосем зв'ярячої шкіри на її спині. Чоловік підняв ся; його чоло доторкнуло ся крат, що накривали сю яму; від часу до часу він зникав в глибині печери.

Сонце миготіло на вершках тіяр, ручках мечів і нестерпно нагрівало камінні плити.

Голуби, злетівши з дахів, крутили ся наоколо по дворі: се був час коли Манеї звичайно кидав їм зерно. Але Манеї сидів при ногах тетрарха, що стояв коло Вітелія. Галілеяне, сьвященики, вояки стояли кругом за ними, в напруженню чекаючи, що тепер буде.

Почуло ся наперед зітханнє, пущене глухим голосом.

Іродіяда зачула його з другого краю двора і не можучи стримати ся, перейшла через натовп і слухала, нагнувшись і спершись рукою на плече Манеї.

Залунав голос:

— Горе вам, фариसेї й садукєї, рід зьміїний, міхи надуті, цимбали крикливі!

Пізнали в тім Яоканана; його імя пішло по устах, з усуди почали збігати ся люде.

— Горе тобі, народе, зрадники з коліна Юдиного, піяки з коліна Єффраїмового, що сидите в родючих долинах і спотикаєте ся від вина!

— Щоб ви пропали, як розлита вода, як хробак, що пропадає серед дороги, як недоносок жінки, що не побачить сьвіта.

— Тобі, Моаве, прийдець ся ховати ся між гілєм кіпариса, — як горобцеви, в нечері — як миші. Брами замка розпадуть ся скорше, ніж шкарлуца горіха, упадуть мури, запалають міста. Не устане бич Предвічного! Він

окуне твоє тіло у твою власну кров, як вовну в ночви фарб'яра! Він подре вас як нова берона! По горах розкидає він кавалки вашого тіла!...

Про чий напад отсе говорив він? Чи має се бути Вітелій? Хиба Римляне могли б наробити такого спустошення! Плач почув ся наоколо: „Досить, досить! най він перестане!...“

Але він говорив далі ще голосніше:

— Діти будуть повзати в попілі коло трупів їх матерей. Люде в ночі, серед мечів, в небезпечности від ворожих списів шукатимуть кавалка хліба. На площах, де вечерами розмовляли старі, розриватимуть трупи шакалі. Твої дівчата, ковтаючи сльози, заграють на цитрах на пиру чужовемця, і найвідважнійші сини твої зігнуть спину, зранену важкими тягарями...

Люде згадували часи вигнання, всі катастрофи своєї історії. Се був голос давніх пророків. Яоканан кидав сі грізьби одну за одною, як би валив удари.

Але голос його стих, став гармонійним і співучим. Він став віщувати освободження; небо засяє, новонароджений з'явиться в печері драконів, золото заступить місце глини, і пустиня зацвіте як рожа.

— Що коштує тепер шістьдесят кікар, не коштуватиме й оболя.¹⁹⁾ Потоки молока потечуть зі скель, і люде з повними животами заснуть у виїхтих творилах. Коли тільки прийде ти, кого я жду? Приходь скорше — всі народи поклонять ся тобі, і вічне буде царство твоє, сине Давидів!

Тетрарх кинув ся на се слово; істнуванне Давидового сина звучало для нього погрозою. А Яоканан як раз перейшов до нападів на його царство:

— Нема иньшого царя окрім Предвічного!

І відказував на його сади, статуї, меблі з слоневої кости як у безбожного Ахава!

Антипа перервав шнурочок з печаткою, що висів у нього на шиї, й кинув до ями, наказуючи Яокананови мовчати, але голос відповів на се:

— Я кричатиму як медвідь, як дикий осел, як жінка при породі!

— Кара вже впала на твоє злочинство. Біг покарав тебе неплодністю як мула!

Підняв ся сьміх, як рокот хвиль. Вітелій уперто стояв далі. Товмач рівнодушним голосом переказував йому по латині всі образи, які Яоканан проголошував по своєму, і тетрарх з Іродіядою мусіли їх слухати двічі.

Тетрарх задихав ся, тим часом як та остовпіло вдивляла ся в глибину ями.

А той страшний чоловік, задерши голову і схопивши ся за крати, притулив до них своє лице, де, немов з куща — з посеред волося блистіло два горячі углі, і говорив ..

— Ага, се ти, Єзавель!

— Ти зловила його серце скрипом твоїх черевиків. Ти іржала як кобила. Ти поставила своє ліжко на горох, аби чинити свої паскудства.

— Господь позриває з тебе твої ковтки, твою пурпурову одіж, твої льняні покривала, перстені з твоїх рук і обручі з твоїх ніг, сі золоті луночки, що кивають ся на твоїм чолі, твої срібні зеркала і струсові вахлярі, і перлові черевики, якими ти прибільшуєш свій зріст, пахощі твого волося й мальованне твоїх нігтів, всі забаганки твоїх розкошів! Каміння забракне, як побиватимуть блудницю!

Вона оглядала ся наоколо за обороною. Та фарисеї смиренно поспускали очі. Садукеї відвернули ся, не хочачи дразнити проконсуля. Антипа так як би вмер.

А голос більшав, розлягав ся, лунав рокотом громів; відгомін гір повторяв його і посилав його удари на Махеруз другим наворотом.

— Сядь в порошок, дочко Вавилона! Розв'язи свій пояс, скинь черевики, підбери ся, бреди через ріки! Твій сором відкриєть ся, твою ганьбу всі побачуть, твої ридання помомлять тобі зуби! Предвічний гидить смородом твоїх злочинів! Проклята! Здихай як сука!

Віко закрило ся, плита упала.

Манеї готовий був задушити Яоканана. Іродіяда зникла. Фарісеї показували обурення. Антипа оправдував ся серед них.

— То правда, відказав йому Єлезар, що належить брати жінку брата, але Іродіяда не вдова, і до того вона ще має дитину, і в тім тяжкість злочину.

— Помиляєте ся, помиляєте ся, відрік садукей Йонатан. Закон противить ся таким шлюбом, але не забороняє абсолютно.

— От іще! ви несправедливі для мене, казав Антипа. Прецінь Авесалом зійшов ся з жінкою батька, Юда з своєю невісткою, Амон з сестрою, Лот з своїми доньками.

Авлъ, що був заснув, з'явив ся в тім моменті. Довідавши ся, про що була мова, він признав справедливість тетрархови — мовляв не було чого вязати ся такими дурницями. І він багато сьміяв ся з докорів сьвящеників і гніву Яоканана.

Іродіяда з середини тераси обізвала ся до нього :

— Ти помиляєш ся, пане! Він каже людям не платити податків.

— Чи се правда? запитав той митаря. На се взагалі притакнули. Тетрарх также прилучив ся до них.

Вітелій подумав, що вязень може втікти, а що поводженне Антипи здавало ся йому непевним, він наказав поставити сторожу коло брам, по під мурами й на подвірю. Потім він пішов до своїх покоїв. Депутації съв'язеників ішли за ним; не зачіпаючи вже справи жертвених відправ, кождий підносив свої скарги. Всі приставали до нього — він казав їм іти.

Відходячи від нього, Йонатан побачив в заглибленню мурів тетрарха з якимсь чоловіком, довговолосим, у білій одіжи — Ясеєм, і пожалував, що боронив тетрарха.

Тетрарха-ж потішала ще одна гадка, що доля Яоканана вже більше від нього не залежала: Римляне взяли її в свої руки. Се полекша!

Фануель проходжував ся по крайній стежці замка, тетрарх покликав його і показав на вояків:

— Вони тут найсильніші, я вже не можу його увільнити! Я тут не завинив!

Подвіре спустіло. Раби відпочивали. Супроти червоного сьвітла, що горіло на небі, всі прямовісні предмети давали чорні тіни. Антипа забачив навіть соляні жупи за Мертвим морем. Але арабських шатрів уже не було видно, очевидно — вони забрали ся. Сходив місяць, і спокій спадав на серце тетрарха.

Фануїл стояв зігнувшись, притуливши бороду до грудей. Вкінці він пояснив, що мав сказати.

Від початку сього місяця він слідив небо перед зорею. В зениті була група Персея; Агалью ледво було видно, Альголь сьвітив ся менше ніж звичайно, Міра-Коети зникла зовсім. З того він віщував смерть якогось визначного чоловіка, такиж сеї ночі, в Махерузї.

Чию? Вітелїя стерегли занадто добре. Яоканана прецінь не вбють...

Чи не мою? подумав тетрарх. Може Араби пішли тільки, щоб знову вернути ся? Проконсуль може відкрити його зносини з Партами. В оточенню сьвящеників були єрусалимські різуні, з ножами під плащами... Ніяких непевностей що до віщувань Фануїла Тетрарх не мав. Вкінці йому прийшла гадка шукати поради у Іродїяди. Правда, він її ненавидів, але вона потрапить його

заспокоїти; зрештою не всі нитки тих чар, якими вона колись його була обпугала, вже пірвали ся.

Коли він увійшов у її покій, цинамон курив ся в порфіровій вазі; розкидані були пудра, помади, тканини подібні до хмар, вишивки лекші від пера.

Тетрарх не сказав Іродіяді нічого ані про віщування Фануїла, ані про свій страх перед Жидами й Арабами. Іродіяда-б назвала його боягузом. Він заговорив про Римлян: Вітелій не відкрив йому нічого з своїх військових плянів; тетрарх підозрівав в нім приятеля Кая, з котрим мав зносини Агріпа. Його готові заслати, або й забити.

Іродіяда ласкаво, але й зневажливо старала ся його заспокоїти. Вкінці вона вийняла з маленької скриночки дивну медаль, з профилем Тіберія: її вистачало на те, щоб відстрашити лікторів і збити всі обвинувачення. Антипа, повний вдячності за неї, спитав ся, звідки вона її дістала?

— Мині дали, відказала та.

З під портієри висунула ся гола рука, молода й гарна, наче виточена з слонової кости Поліклетом. Вона рухала ся в повітрі, дещо непевними, але граціозними рухами, стараючи ся знайти сорочку, лишену на

лавці під стіною. Стара служниця тихенько подала її, піднявши портиєру.

Се обудило в тетрарху якийсь невіразний спогад.

— Се твоя невільниця? спитав ся він.

— А тобі до того що? відказала Іродіада.

III.

Гості заповняли сьвяточну салю. Колюмни з дерева аль-гумім, з бронзовими різбленими капітелями, поділяли її на три нави, як базиліку. На них опирали ся дві галерії, з кратястими підлогами, а третя, прикрашена золотим філіграновим полукругом, приперала до салі з одного кінця, просто величезної вхідної арки другого кінця.

Столи стояли здовш всеї середньої нави, і засьвічені канделябри виступали на них огненними купами серед посуду з рописаної глини, мідяних тац, куснів сніга й стосів винограду. Під високою стелею сі червоні сьвітла зливали ся поволі до купи і серед гіляк сьвітили ся в нечи ясними кропками, як звізди. А знову крізь головний отвір видніли ся смолоскипи на терасах домів — Антипа гостив своїх гостей, нарід, всіх присутних.

Раби, проворні як пси, на повстяних підшвах, крутили ся вносячи таці.

Стіл проконсуля стояв в золотій галерії, на підвисшенню з дощок сікомори. Вавилонські коври звисали над ним шатром. Три лавки, декоровані слоновою кістю, — одну по середині й дві з боків, займали Вітелій, його син і Антипа: Вітелій від дверей, на ліво, Авль на право, тетрарх по середині. На нім був важкий чорний плащ, цілий вкритий аплікаціями; лице його було помальоване, борода розчесана як вахляр, волосє присипане синім порошком, і на нім діадема з дорогим каміннем. Вітелій лишив ся в пурпуровій шарфі, що навскоси переходила через льняну тогу. Авль казав звязати собі на спині рукави свого одіння з фіолетового шовка, вишиваного сріблом; волосє у нього було завите в кілька рядів, а на груди, повній і білій, як у жінки, блищав ся шафіровий нашійник. Коло нього, на рогожці, підібгавши ноги, сидів гарний хлопчик, все усміхнений. Авль зобачив його в кухні і не хотів більше пускати від себе, а не запам'ятавши його халдейського імени, звав його просто Азіятом. Від часу до часу він лягав на трікліній²⁰), і тоді його голі ноги панували над цілою компанією.

З цього боку сиділи сьвященики й офіцери Антипи, визначні особи з Єрусалима й грецьких міст, зі сторони проконсуля — Марцель з митарями, і приятелі тетрарха — особи з Кани, Птолємаїди, Єрихона. Далі сиділи уже без всякого порядку гірняки з Ливана й старі вояки Ірода: дванадцять Тракиян, оден Галь, двоє Германів, ловці газелів і пастухи з Ідумеї, пальмирський султан, моряки з Езіонґабера²¹). Перед кожним лежав м'який плячок до витирання пальців. Руки простягали ся, як шиї хижих птахів, щоб узяти олив, фісташок, мідгалів. Всі лица весело виглядали з під своїх вінків. Лише фарісеї не схотіли взяти вінків, як римського непотрібства. Вони здрігнули ся, коли їх покрили калганом з ладаном: сеї мішанини уживано при церемоніях Храма. За те Авль потер собі нею й під пахвами, і Антипа обіцяв йому прислати її цілу фіру, разом з трома кошами того правдивого бальзаму, що зза нього колись то хотіла здобути Палестину Клеопатра.

З заду тетрарха стояв начальник залоги в Тіверіяди, що йно прибувши, щоб повідомити про важні події, але увага тетрарха ділила ся між проконсулем і тим, що говорило ся за сусідніми столами.

Там говорили про Яоконана й інших подібних людей. От Сімон з Гітої²²⁾ омивав гріхи огнем. Ніякий Ісус... — Се найгірший з усіх, скрикнув Єлезар. То ще безстидний пройди́сьвіт!

Чоловік, блідий, як обшивка його хламиди, підняв ся споза тетрарха. Він вийшов на підвисшенне й крикнув до фарисеїв:

— Брешете! Ісус творить чуда!

Антипа висловив бажання його побачити:

— Ти повинний був його привести сюди! Оповідж про нього!

Той оповів, що він, Яков, мав хору доньку й удав ся до Капернаума, щоб попросити Учителя, аби її уздоровив. Учитель сказав на се: „Іди до дому, вона здорова“. І він знайшов її на порозі: вона встала з ліжка, коли сонічний годинник в домі показував третю годину — саме коли він говорив з Ісусом.

— Певно, відказали на се фарисеї, є способи й сильні трави! Навить тут, у самім Махерузї кілька разів знаходили „бару“²³⁾, що робить тіло неприступним ранам. Але уздоровити не бачивши, не доторкнувши ся — се неможливо; хиба Ісус уживав демонів.

І приятелі Антипи, галілейські старшини підхопили се, покивучи головами:

— Демонів, очевидно.

Яков, стоячи між столом їх і сьвящеників, мовчав із виразом спокійної гідности. Від нього почали жадати, аби говорив.

— Оправдай його силу!

Він нагнув голову і голосом тихим і повільним, ніби страхаючись своїх власних слів сказав:

— Хиба ви не знаєте, що се Месія?

Сьвященики всі переглянулись. Вітелій зажадав, аби йому витолкувано се слово. Його товмач помовчав хвилю, а потім пояснив, що так звуть того, хто увільнить їх і дасть їм уживати всякого доброго та панувати над усіма народами. Деякі кажуть, що треба надіяти ся двох. Одного переможуть Гоґ і Маґоґ, демони Півночи, але другий знищить Князя Злого. І від віків вони чекають його кожної хвилі.

Сьвященики поговорили між собою і тоді заговорив Елеазар: Насамперед Месія повинний бути сином Давида, а не теслі. Він має утвердити закон, а сей Назарянин його руйнує. Але найголовніший доказ: перед ним має прийти Ілія.

Яков відказав на се:

— Але-ж Ілія прийшов!

— Ілія, Ілія! повторило все зборище, аж до другого кінця салі. Всі побачили

в уяві своїй старця з воронами, блискавицю що запалює жертвенник, ідольських жерців кинених в потік, а жінки на галерії думали про сарептську вдовицю.

Яков твердив, що його знає, бачив, і люде також!

— Як же він зветь ся?

Той крикнув з цілої сили:

— Яоканан!

Антипа впав так, як би щось ударило його в груди. Садукеї кинули ся на Якова. Елеазар галасував, хочачи, щоб його послушали. Коли настало мовчаннє, він завинув ся в свою хламиду і як судя почав ставити питання:

— З огляду що пророк (Ілія) умер...

Шум перервав його: всі вірили, що Ілія тільки зник. Елеазар, роздражнений тим, одначе далі вів свій допит:

— Ти віриш, що він воскрес?

— Чому ні? відповів Яков.

Садукеї здвигнули плечами; Йонатан, виупивши свої очка, силував ся сьміяти ся як блазень: нема мовляв нічого дурнійшого від сеї претенсії тіла вічно жити, і він продеклямував, з огляду на проконсуля сеї вірш сучасного поета:

Nec crescit, ne post mortem durare videtur*).

Але в тім Авль нагнув ся над краєм лавки, з потом на чолі, з позеленілим лицем, підперши кулаками живіт. Садукеї удавали перестрах (другого дня їм признано право жертв). Антипа виказував роспуку. Вітелій лишив ся спокійним, хоч його тривога була дуже сильна разом: з сином він би стратив кариєру.

Авль не скінчив іще ригати, як уже захотів знову їсти:

— Нехай мині дадуть шкробаного мармору, наксоського шіферу, морської води, чого небудь? А може я-б узяв горячу ванну?

Він гризнув снігу, потім повагавши ся між комагенським наштетом і рожевими дроздами, прихилив ся вкінці до вареної в меду тикви. „Азіят“ обсервував сю здібність до пожирання, що для нього характеризувала істоту чудесну, вищої раси.

Подали воліві нирки, соні, соловіїв, січене мясо в винограднім листю. Сьвященники говорили про воскресеннє. Амоній, ученик плятоника Фільона, признавав се все дурним і говорив про се з Греками, що ви-

*) По смерти вже не росте і очевидно не істнує.

сміювали пророцтва. Марцель розговорив ся з Яковом: той оповідав про утіху, якої він дізнав по посвященню в культ Мітри²⁴), а Яков умовляв його увірити Ісусови. Вина пальмові й тамарисові, сафетські й бібльоські, текли з амфор до кратерів²⁵), з кратерів до кубків, з кубків в горла. Пішла балачка, душі розкривали ся. Ясім, хоч і Жид, не крив ся з культом планет²⁶). Купець з Афаки²⁷), в диво вводив степняків, оповідаючи їм про чуда Гіераполя²⁸), й вони питали його, кілька коштувала-б подоріж туди. Інші знову вірно тримали ся своєї прирощенної релігії. Напівсліпий Германія співав гімн, славлячи ріг Скандинави, де являють ся боги, з проміннем наоколо їх лиць, а люде з Сихема не хотіли їсти горлиць, з пієтизму до голуба Азима²⁹).

Деякі розмовляли, стоячи в салі. Пар віддихів з димом канделябрів творили туман в повітрі.

Під стіною пройшов Фануїл. Він що йно студював небо, але не міг підійти до тетрарха, боячи ся плям оливи, що у Єсеїв уважали ся великою нечистістю.

Удари залунали в браму замка: довідали ся, що Яоканан у вязниці. Люде з скинками лїзли стежками; темна юрба ворушила

ся в провалю; від часу до часу гукали:
„Яоканан, Яоканан!“

— Нема від нього спокою! сказав
Йонатан.

— Не буде більше грошей, як він так
далі поведе! додали фарисеї. І пішли крики
до Антипи:

— Оборони нас!

— Треба з ним покінчити!

— Ти занедбуеш релігію!

— Безбожний, як усі Іроди!

— Менше ніж ви! відказав Антипа,
Чи не мій батько побудував вам храм!

Фарисеї, сини засуджених, сторонники
Матафії³⁰), відповіли закидами тетрархови
за провини його роду. Вони мали лисі голови
й кудлаті бороди, худі й нервові руки, инь-
ші знову — лиця коротконосі, великі, бань-
каті очі, вигляд бульдогів. Збіговище пи-
сарів і сьвященичих слуг, що жилися
з доходів від жертв, прибігли аж до естради
й ножами грозили Антипі, а той їх умовляв,
тим часом як садукееї з легка за ним обста-
вали. Він побачив Манеї й кивнув йому, аби
собі йшов. Вітелій робив міну, що се все
його не дотикає.

Фарисеї, що лишилися за своїм столом,
впали в скажену фурію. Вони розбили таци,
що стояли перед ними: їм подали улюблену

потраву Мецената — з дикого осла, а се було звіря нечисте.

Авль, приточуючи до ослячої голови, глузував, що мовляв вони кланяють ся ослиній голові³¹), і перейшов до глузувань з поводу їх відрази до свинячого мяса: певне, казав він, се тому, що ся худоба забила їх Бахуса, а вони прецінь дуже люблять вино, бо навіть у їх Храмі знайшла ся золота лоза виноградна.

Але съвщеники не розуміли його слів: товмач Фіней, Галілеянин з роду, не схотів їх перекладати. Тоді Авль розгнівав ся страшно, тим більше що й „Азіят“, настрашивши ся, зник. Пир йому також не подобав ся: потрави були мовляв грубі, неприправлені відповідно. Він заспокоїв ся, побачивши курдюки сирійських баранів — самі кусні сала. Вітелія знеохочувала вдача Жидів. Певно то їх бог Молох, котрого олтарі бачив він по дорозі; йому пригадало ся жертвування богам дітей, й оповідання про чоловіка, якого вони потайки годували на заріз. Його римська душа бридила їх нетолеранцією, їх навіженим іконоборством³²), безглуздим завзятем. Проконсуль хотів навіть забрати ся, але Авль спротивляв ся. Він лежав, спустивши своє одінне низше пояса, перед ку-

пами їжи, наїджений так, що вже не міг їсти нічого, але не годен від неї відстати.

Розгорячення між людьми все зростало. Перейшли до проєктів незалежності, згадували славу Ізраїля. Всі хто підбивав, понесли кару: Антігон, Крас, Вар...

— Лайдаки, промовив проконсуль. Він розумів по сирийськи, товмача-ж уживав на те, аби мати час обдумати відповідь.

Антипа скоренько витягнув цісарську медаль і споглядаючи на неї з острахом, показав тою стороною, де був образ.

Але тут розчинилися дверки в золотій галерії і в сяєві свічок, серед своїх рабинь і гірлянд анемонів показалася Іредіяда, в асирийській мітрі на голові, привязаній під бородою; завите в кучері волосє її спадало на одінне пурпурове, з розрізаними рукавами. Серед двох кам'яних левів, що стояли при дверях, подібні до фігур скарбниці Атридів, вона подібна була до Кібелі з її львами³³). Зва високого поруча, що підіймалося над Антипою, вона крикнула, піднявши кубок:

— Многая літа цісареві!

Сей окрик повторили: Вітелій, Антипа, сьвященики.

Але в глибини салі в тім вирвав ся шум несподіваного здивовання: в салю ввійшла молода дівчина.

Під синім вуалем, що покривав її грудь і голову, можна було вирізнити закруглення її бров, халцедони в її ухах, білість її шкіри. Плечі її покривав квадрат з сизого, міністого шовку, звязаний золотою спряжкою. Чорні шаравари були густо вишиті мандрагорами³⁴). Маленькі пантофлі з пуха колібрі слабо стукали по підлозі.

Вийшовши на естраду, вона скинула вуаль. Була то зовсім Іродіяда за своїх молодих часів. Потім вона почала танцювати.

Ноги її пересували ся поволі, в такт флеті і парі калаталець. Округлі рухи її рук наче кликали когось, що все ухилив ся. Вона гнала ся за ним, лекша від мотиля, як розцікавлена Псіхея³⁵), як мандрівна душа, готова кожної хвилі полетіти.

Стук калаталець заступили сумні звуки гінґри³⁶). Надія перемінила ся в сум. Її рухи виявляли тугу, вся фігура її — тяжке страждання: годі було сказати, чи тужить вона за любовію бога, чи вмирає в його обіймах. Примкнувши очи, вона вигинала стан, її тіло вихиляло ся як хвиля, трясло ся, тим часом як лице лишало ся нерухоме, а ноги не спинали ся ані на хвилю.

Вітелій порівняв її з пантомімом Мнестером. Авля все ще нудило. Тетрарх утопав у мріях, забувши про Іродіяду. Йому здалося, що вона підійшла до Садукеїв. Мрія зникла.

Та то не була мрія. Іродіяда, далеко від Махеруза, виховувала свою доньку Сальомею, так щоб закохати в ній з часом тетрарха. Плян сей удав ся, вона була тепер вже певна того!

А танець представляв вже порив любови, що прагне задоволення. Сальомея танцювала як баядери індійські, як Нубіянки з під нильських катарактів, як лідійські бакханки. Вона схиляла ся на усі боки, як квітка під подувами бурі. Брілянти в її ухах скакали собі, шовк на її плечах мінив ся, від її рук, ніг, одіння летіли невидні іскри й запалювали серця людей. Співу арфи відповідали крики народу. Не згинаючи колін, вона вигнула ся так, що бородою дотикала підлоги, і повздержні кочовники, загрубілі в розбойстві римські вояки, нелюдські митарі — всі дріжали в запалі, роздуваючи ніздрі.

Потім вона почала навіжено крутити ся, як відьомський клубок, наоколо стола Антипи. Перерваним, спазматичним голосом він

кликав її: „До мене, до мене!“ А та все крутила ся, тімпани греміли, юрба кричала. Тетрарх викрикав все голоснійше: „До мене, до мене! Дістанеш Капернаум! Тіверіядську долину! мої замки! половину мого царства!

Сальомея кинула ся на руки, піднявши в гору п'яти, перебігла так естраду, як якась велика комаха, і нагло спинила ся.

Їх хребет творив простий кут до потилиці. Кольорові шаравари, що покривали її ноги, поспадали на плечі й півкругом веселки оточували її фігуру, на лікоть не доходючи до землі. Губи у неї були помальовані; брови дуже чорні; очі дивили ся майже страшно; кропельки пота на чолі здавали ся рососою на білім мармурі.

Вона мовчала. Всі переглядали ся.

На галерії застукав хтось пальцями. Сальомея побігла туди, потім вернула ся й трошки шепетляво, з дитячою міною проговорила сі слова до Антипи:

— Я хочу, аби ти мині дав на таці голову... Вона забула імя, але сьміючи ся додала: голову Яоканана!

Тетрарх упав на свою лавку, під вражінням сих слів.

Він був звязаний словом, і всі чекали його відповіді. Але, подумав він, смерть, віщована зьвіздами, спавши на кого иньшого,

може відверне смерть від нього? Коли Яоканан справді Ілія, він міг спасти ся; коли то неправда, то й убити його — річ неважна.

Манеї стояв коло нього й відгадав його гадку. Але Вітелії завернув його, аби сказати йому гасло, бо яму стерегла римська сторожа.

Всім якось полекшало: за хвилину все скінчить ся!

Але Манеї не вертав ся.

Нарешті вернув ся, але настрашений. Сорок літ сповняв він обовязки ката: він утопив Арістобула, задушив Александра, спалив живим Матафію, стяв Зосима, Папа, Йосифа й Антіпатра³⁷), але не відважив ся вбити Яоканана! Зуби йому цокотіли, все тіло трясло ся: він побачив перед ямою великого Ангела Самаритян — весь вкритий очами, він потрясав величезним мечем, червоним і зубчастим, як полемінь. Вояки, приведені ним для посвідчення, можуть се потвердити.

Але вояки не бачили нічого, окрім якогось жидівського старшини, що був кинув ся на них, але тепер уже по нім...

Роз'яренне Іродїяди вилило ся потоком простацьких, нелюдських лайок. Вона поло-

мила собі нігті до кратів галерії, а монументальні льви, здавало ся, гризли її плечі й рикали разом з нею.

Антипа казив ся також, сьвященики, вояки, фари́сеї, — всі кричали пімсти, решта також — гніваючись, що відтягаєть ся сподівана приємність.

Манеї вийшов, ватуливши своє лице.

Час тягнув ся гостям ще довше ніж першого разу. Всі нудились. Раптом в коритарі залунали кроки — нетерпеливість ставала незносною.

Голова появила ся — Манеї тримав її за волосє й простягнувши наперед, пишав ся оплесками.

Поклавши на тацу, він подав її Сальомеї. Та жваво понесла голову на галерию, і кілька хвиль пізнійше її принесла назад тетрархови та стара, що її він бачив рано на даху хати, а потім в покою Іродїяди.

Тетрарх відвернув ся, аби не бачити голови. Вітелій кинув на неї рівнодушний погляд. Манеї зійшов з естради й показав її римській старшині, потім иньшим, хто сидів з того боку.

Всі оглядали її.

Гостре вістре меча, зіскочивши, зачепило щелепи. Конвульзия покривила лінію уст. Кров, уже запекла, скропила бороду.

Замкнені віка були бліді, як мушлі, ще блідші в світлі канделябрів.

Голова прийшла на стіл, де сиділи сьвященики. Оден фарісей з цікавості перевернув її, але Манеї поправив знову і поставив перед Авльом. Той збудив ся, і через примкнені повіки очі мертві й очі заспані наче подали собі знак.

Вкінці Манеї приніс голову тетрарху — слези покотили ся у нього по лиці...

Скипки почали гаснути. Гості розійшли ся, в салі лишив ся тільки Антипа. Стиснувши голову руками, він дивив ся на відтату голову, тим часом як Фануїл, ставши на середині головної нави, піднявши руки, шопотів молитви.

Коли сходило сонце, двоє людей, післаних давнійше Яокананом, прийшли з довгожданою відповідею.

Вони сказали її Фануїлови, і той одушевив ся нею.

Потім він показав їм страшний предмет на таці, серед останків пира. Оден з тих двох сказав йому :

— Потіш ся! Він зійшов проповідати Христа серед мертвих.

Тепер есей зрозумів слова Яоканана:
„аби він звеличив ся, минї треба змалїти“.

Взявши голову Яоканана, всі три пішли
в напрямі до Галїлеї.

Тому що голова була важка, вони не-
сли її по черві.

ПОЯСНЕННЯ.

1) Махерузький замок, де стято Івана Хрестителя, збудований Олександром Янеєм і відновлений Іродом Великим, тепер, як думають — Ом-Кавр.

2) Velarium — маркіза, що натягала ся від сонця над подвірем чи терасою.

3) Тетрарх, „чотировластник“ в словянськім перекладі евангелія — титул Ірода: правитель чотирох країв Галілеї. В правописи імен звістних з Біблії я переважно тримав ся церковно-словянської традиції.

4) Енґаді, Геброн, Есколь, Кармель — міста в околиці Мертвого моря; сезам — олійна рослина.

5) Вежа Антонія — єрусалимський замок, збудований Іродом Великим, батьком Антипи, і названий так на честь Марка Антонія.

6) Ємень — одна з країн Арабії, т. зв Щасливої.

7) На горі Гарівім стояв храм Самарян, що конкурував з єрусалимським храмом Жидів, і був зруйнований Гірканом, в I в. перед Хр.

8) Кай Калігула — наступник Тіберія.

9) Atrium — центральний покій, властиво — напів крите подвір'є дому, римський сальон.

10) Одна з головніших римських улиць.

11) Єсеї — жидівська релігійно-філософична секта, що давала перевагу морали над обрядовістю, тим часом як фарисеї були крайніми формалістами й прихильниками традиції, а садукееї представляли більше ліберальний, раціоналістичний напрям.

12) Неемія — відновитель жидівського храма й жидівської релігії та обряду по вавилонській неволі, за часів Артаксеркса Довгорукого.

13) Аскальон — одна з столиць Філістимлян в Фінікії.

14) Едом — предок Ідумеїв (Ірод був з племені Ідумеїв).

15) Клїти — народець в Кілікії, підбитий Вітелієм.

16) Капрея — острів в Неаполитанським заливі, місце пробутку цїс. Тіберія.

17) Вишукла середина щита (umbro).

18) Сей Авль Вітелій був коротко імператором в анархії по Нероні й у тім хвиловім цісарстві прославив ся головно своїм нечуваним апетитом.

19) Оболь — шоста частина драхми, а ся своєю вартістю відповідає більше менше короні.

20) Лавка, властиво ліжка, на яких обідали Римляне й Греки; їх стояло по три коло кожного столу.

21) Пристань на Червонім морі.

22) Инакше Симон Волхв, як він зветь ся в Діяніях Апостолів.

23) Чудесна рослина в Ливанських гір, про яку вірили нпр., що може перетворяти в золото иньші металі, відвертати чари й т. и.

24) Перський бог сонця, культ його, широко розповсюднений в тім часі в Малій Авії, визначав ся таємничістю і знаходив адептів також між Римлянами.

25) Кратери — плиткі чаші, де мішали вино з водою (Греки й Римляне чистого вина не пили).

26) Культ вавилонський.

27) Сирийське місто, з славним храмом Астарти.

28) Гіераполь („святие місто“ в перекладі), місто в Фрігії, славне своїми храмами.

29) Про Самарян оповідали, що вони в своїм гарізімському храмі кланяли ся голу-бови під назвою Azima, Achima, але ся жидівська традиція, як доводять, вийшла з умисного перекручення.

30) Мататія — під сим іменем був проголошений первосвященником і царем жидівським Антіон, провідник повстання проти Ірода, побитий потім Римлянами, союзниками Ірода в 37 р.

31) Одна з тодішніх поганських повірок про Жидів і Християн.

32) Автор ужив тут пізнішого византійського терміна для означення жидівського вороговання проти ідолів.

33) Малоазійська богиня.

34) Мандрагора — клубки на коріню сеї рослини уважали ся чародійними й ви-кликали певний забобонний страх.

35) Автор натякає на звістне оповідання про Амора й Псіхею; і низше він опи-сує танець, як пантоміму залюбленої в Аморі Псіхеї.

36) Финікійські дудки.

37) Арістобуль, Александр, Антіпатр — сини Ірода Великого.

На с. 32 ряд. 11 з низу належить поправити: Ясеєм на есеєм, ряд. 5 зн. Фануель на Фануїл.

Густав Фльобер.

Літературна характеристика.

Імя Фльобера взагалі дуже мало звістне у нас. З його писань була переложена лише Легенда про Юліяна Милосердного (*La Légende de Saint Julien l' Hospitalier*, з серії *Trois contes* — в Літературно-науковій бібліотеці дра Франка, 1890), і під час найбільшого зацікавлення натуралістичною школою (що припадає на кінець 80-х і початки 90-х рр.) якось творчість сього проводиря французького натуралізму не вішла у нас в моду. З того часу для багатьох європейський натуралізм, взагалі реалізм став напроямом перестарілим, увага звернула ся в сторону напрямів йому противних — імпресіонізму, символізму і т. и., в самій французькій натуралістичній школі слава Фльобера поблідла перед іменами молодших письменників — Золя, Доде, Мопасана, і нинішньому молодому поколінню творчість Фльобера мало

звісна, хоч знайомість з сею фігурою — одною з першорядних фігур європейського роману в ХІХ в., таки все повинна бути, а для тих, кому реалізм не здається пережитою манерою — як не здається міні, творчість цього характеристичного репрезентанта французького натуралізму має й сама по собі значну цікавість. Тому видаючи в перекладі друге з його „Трох оповідань“ — „Іродіяду“, я вважаю за потрібне додати кілька слів про його літературну діяльність.

Густав Фльобер (Gustave Flaubert) народжений в 1820 р. в Руані, походив з лікарської родини — його дід з материнної сторони — прирощений Нормандець, і батько — людина захожа, були лікарі, остатній навіть був дуже славним в своїх краях хірургом; се рішило й кар'єру малого Густава — його призначили в лікарі.

Хлопець, одідичивши великанську поставу й будову тіла, розвивався дуже поволі й не був здоров; його характеристична, незвичайна відраза до всякого фізичного руху, фізичної роботи вказувала на якісь скриті аномалії в організмі; в молодості прокинула ся у нього епілепсія, що не лишила ся також без впливу на його світогляд — причинивши ся до його песімістичного, безрадісного погляду на життя; декотрі шукали в ній також об'яснення

иньших прикмет його літературної вдачі — як його витончений артизм*).

Взагалі була се натура незвичайно щира, простодушна, без всякої здібности до практичного життя, але з сильно розвиненою фантазією, інтелектуальними потягами, незвичайно витонченим артистичним чутем і — що так рідко з тим лучить ся — з незвичайним замилованнем і витривалістю в праці.

More patrum перейшов він медичну науку, але його тягнуло до літератури й творчости, й літературні інтереси заволоділи ним повно й нероздільно на ціле життя. Достатки, які одідичив він, дали йому спромогу вповні їм віддати ся, не журячи ся насущним хлібом.

Його молодість припала на часи розвитку романтизму; його земляк Шатобріян був його ідолом, Гіго й Лямартін — його пророками. Романтичний запал, пориви в сфери вищі й відразу від буденщини, — „буржуазности“, як він її називав, замилованне до екзотизму знаходили глибокий відгомін в цілім його духовім складі, і хоч його літературна творчість так сильно, особливо — на перший погляд, відходила від традицій романтизму, перечила ся з ним, — в цілім складі

*) Maxime du Camp Souvenirs litteraires.

життя Фльобера, в його літературних уподобаннях і в самій творчості на ціле жите лишили ся виразні сліди впливів романтизму, тільки змодіфіковані, часом до непізнання, иньшими прикметами його натури і виробленими ним поглядами на завдання й вимоги літературної творчости.

По кількох літературних пробах, які лишили ся в його паперах, він виступив уперве в р. 1857, отже яко чоловік уже вповні дозрілий і скінчений, романом „Пані Боварі“ (*Madame Bovary*), що коштував його пять літ дуже пильної праці й носив уже характерні прикмети творчости Фльобера й його літературних принципів.

Його свояк і ученик в літературі так характеризує в своїй статі про Фльобера*) сі принципи :

Літературний твір має представляти жите, таке як воно єсть, як найбільше об'єктивно, імперсонально ; творчість автора — се тільки зеркало, де можливо докладно має відбити ся жите. Всякі моралістичні провідні гадки не гідні літературної творчости ; автор не хвалить, не гудить, тільки описує ; добре

*) G. de Maupassan — *Étude sur Gustave Flaubert*, в т. VII видання писань Фльобера зробленого Кантенном (*Edition ne varietur*), 1885.

і зле для нього не існує: факт добрий чи злий — се тільки предмет до описання.

Описання се — не просте фотографування. Фльобер протестував против назви „реаліст“, розуміючи тут списування того, що письменник бачив і знав. Для Фльобера писання було творчістю в повнім значінню слова: на підставі старанного, сумлінного студійовання життя, сучасного чи минулого, письменник мав сотворити типові образи і їх представленням, їх учинками — що мають бути дедукцією їх характерів — мав розв'язати певну проблему життя, представити причини певних явищ.

Таке розумінне творчости було характеристичною прикметою Фльобера, що відрізняла його від иньших репрезентантів натуралістичної школи, дарма що вона вважала його своїм проводирем і пророком. Не вважаючи нпр. на щирі приятельські до Золя і признання для його таланта, Фльобер закидав йому натуралізм і не міг того йому дарувати, дарма що самого Фльобера зачисляємо до французької натуралістичної школи. Так само иньший першорядний репрезентант сеї школи — Доде далеко відходить від жадань Фльобера що до об'єктивізму й імперсоналізму. Найблизше підходить до Фльобера Мопасан — і своїм теоретич-

ним розумінням штуки, й своїм песимістичним світоглядом, і артизмом, і тим об'єктивізмом супроти доброго й злого, який проповідав Фльобер.

Madame Bovary відразу зробила славу Фльоберу, до котрої — особливо в ширших кругах публіки, дуже мало додала його пізнійша, близько чвертьвікова літературна творчість. Коли для літературних кругів сей роман був певного рода революцією, що відкривав нові горизонти літературній творчості, ставив нові вимоги й завдання, в широкій публіці він здобув собі розголос наслідком процесу, виточеного тодішньою прокуратуриєю видавцям і авторови в причини не моральности роману і згіршення, яке він мовляв викликає в читачах. На нас, по романах Золя, Мопасана, Прево, не кажучи про порнографію літературної тандити, лише комічне вражіння роблять ті вибрані прокуратуриєю „неморальні“ місця роману, але в часах Наполеонського режіма було великим усьпіхом, коли адвокатам Фльобера удалося оборонити його роман від засуду. Для літературних кругів се був тріумф над прокуратурською цензурою; широка публіка кинулась на Боварі як на сенсацийну річ, заборонений овоч, і Фльобер став славним відразу.

Незалежно від таких моментальних причин успіху Madame Bovary забезпечила собі поважне місце в історії європейського роману. Це дуже талановитий, майстерний образ провінціонального французького життя з першої половини XIX століття, зроблений на тлі історії родини лікаря Боварі: лікар — мірнота, малим задоволений, закоханий в жінці, його жінка — людина з певними вищими вимогами, котру бажанне особистого щастя, піддане романічою лектурою, зводить на до-рогу любовних авантур, що приводять родину до моральної й матеріальної руїни: пані отруїла ся, чоловік не довго переживає її, зломаний тим, що довідався про її зради; дитина стає зарібницею. Наоколо цих головних осіб розвинув автор цілу галерею провінціональних типів, ряд інтересних сцен. Все це глибоко продумано, незвичайно старанно зроблено, хоч власне це старанність, продуманість і той об'єктивізм, імперсоналізм, голошений Фльобером, роблять рисунок в значній мірі зимним і сухим, уже в сьом першій романі.

В кождім разі це роман з довговічною вартістю, що повинний бути з часом присвоєний і нашою літературою. Для читача в перекладі пропаде однак те що зробило половину слави Фльобера в французькій лі-

тературі — його стиль. Він надавав стилю, музикальності, ритмічності слова незвичайне значіння й здобув собі славу незрівняного стиліста. Вироблення фрази давало йому незвичайну роботу, за те раз знайшовши відповідний вислов, він не годен був потім в нім ані слова змінити. Мопасан — також прегарний стиліст, наводить нпр. такий анекдот про свого учителя: в його маленькій повісти *Un cœur simple* завважили Фльоберови при кінці одну неправдоподібність. Він признав се, але зі страхом запримітив: „Се правда, тільки... прийдець ся змінити фразу!...“ Засїв зараз до роботи й промучивши ся цілу ніч, помазавши лїбру паперу, вкінці лишив як було, не мігши инакше збудувати фрази.

На иньший закид — двозначности в иньшій місці, він відповів: „Тим гірше для змісту; ритм — то перша річ!...“

В тій нечуваній праці коло стилю, коло композиції виявляв ся його рідкий артизм, далекий від нагінки за „красними“, „гучними“ риторичними зворотами.

Взагалі в свої романи він вкладав нечувану масу праці. Про незвичайну трудолюбність його я згадував. Більшу частину свого часу проводив він самітно, серед своєї робітні, за читанням і писанням. Читав він незвичайно - багато. Ексерпти для деяких

пізнійших романів його займають по кілька томів. Житє сучасне й минуше однаково було для нього предметом студії, досліду, й він студіював його з усім накладом праці прирощеного Gelehrter-a, виробляючи довгими роками свої твори.

По Madame Bovary, 1862 р. видав Фльобер роман, властиво — прозову поему з картагенського житя п. н. Salammbô. Впливи романтизма ні в чім може не виявилися так виразно у Фльобера як у сїм замилованню його до екзотичних тем — малоазійський Схід, Греція, Палестина, Єгипет, Картаген, Індія, середні віки — сюди уносить ся раз по раз уява поета, утомлена тривіальністю сучасної „буржуазії“, тим часом як аналіза песиміста-ученого констатує, що вічна несорозмірність змагань і жадань чоловіка з тим що давало йому житє так само жила в часах минулих як і сучасних, серед екзотичної обстанови як і на бруку сучасного Парижа. Се те що оден з критиків зве „нигилизмом“ Фльобера*).

Salammbô мало досить значний успіх, хоч і не серед тої широкої публіки, що Madame Bovary. Пишний образ картагенського житя

*) Bourget — Gustave Flaubert, в Essais de psychologie contemporaine.

з часів римсько-картагенських воєн, на тлі історії повстання картагенських наємних воєнків, задивував своєю оригінальністю і заімпонував масою ерудиції, вложеної автором в сю поему.

По за сею ерудицією в ній лишало ся одначе ще досить для пересічного читача, жадного цікавості в лектурі, і *Salammbô* була остатньою книгою, що мала успіх. Дальші тільки викликали розчарованнє й закиди авторови.

Від старинного Сходу вертає він до сучасної буденщини й дає пару до *Madame Bovary* — великий, двотомовий роман *Education sentimentelle* (сеї досить трудний до перекладу титул можна-б віддати словами: „Витончене вихованнє“), що вийшов 1869 р. На історії молодого літерата Фрідеріка Моро, його змагань до артистичної діяльности та вищих утїх життя і розчаровань та знидення в буденщині життя, малює автор широкий образ парижського життя середини ХІХ в., його сірої буденности, безпросвітної тривіяльности. Розсмакований з сього становища, як майстерний образ часу, нечисленними аматорами, роман сеї не мав ніякого успіха у публіки і неприхильно був оцінений також більшістю критики. Дійсно, ерудитизм автора, його холодне препарованнє життя з його дурнотою —

придусили творчу силу автора і для пересічного читача роман стає просто нудним.

По *Education sentimentelle* автор бересть ся знову за екзотичну тему, незвичайно глибоко задуману. В „Спокусі св. Антонія“ (*Tentation de Saint Antoine*, 1874), на тлі оповідання про спокуси, які проносили ся перед очима анахарета Антонія в Тебаїдській пустині, задумав Фльобер розвинути всю панораму античного життя й всіх його приваб і здобутків, щоб показати їх малоцінність перед моральними потребами чоловіка, яким знайшов він заспокоєння, на переломі античного життя, в християнській вірі.

Паралелею до сего грандіозного образу античної цивілізації мав бути другий, що мав показати неповноту сучасного знання й хибність його методи. Два паризькі писарі Бувар і Пекіше, діставши спадок, задумують віддати ся спокійному життю серед природи; для раціональнійшого урядження свого життя вони старають ся розширити свої знання, але при браку наукового приготування наускають на прогалини, непевности, суперечности, за поясненням переходять до другої науки, від другої до третьої — зачавши від садівництва переходять до хліборобства, відти до хемії, з тої до медицини, астрономії, археології, історії і т. д., і нарешті покинувши

те все вертають ся до писарки в Парижі. Ся книга, названа іменами героїв Bouvard et Pécuchet, зайняла шість остатніх літ життя автора, задала йому страшенну масу праці, але не була скінчена — смерть заскочила автора.

В обох сих книгах фабула, інтрига сходить зовсім на далекий плян, на зеро перед філзофїчними проблемами поставленими автором. Філзоф і ерудит забивають зовсім белетриста, поета. Уже Tentation не можна читати без коментара, як „темні“ (умисно притемнені) твори „учених“ („docti“) поетів Александрійської школи. Книга розпадаєть ся на безконечну серию образів, в яких зберає, стискає автор результати своїх студій старинної культури й свої гадки про еволюцію людського життя взагалі. В Bouvard et Pécuchet героями властиво виступають не люде, а самі десціплїни, науки, як справедливо завважив оден з критиків — вони рухають, борють ся, нищать одна одну перед автором. Нїякого живого зацікавлення, якого жадаємо ми від белетристичного утворя, сї книги не можуть викликати. Можна подивляти ерудицию автора, його незвичайну пильність, з якими він укладає сї мозаїки з ексцерпт, з образків, вироблених, витон-

чених, як камеї, або — нудитись, спочиваючи лише на деяких живійших сценах.

Серед тяжкої, нудної нераз праці, яку задав собі Фльобер своєю остатньою книгою, він робив собі розривку, уносячи ся фантазією в иньші сфери, в иньші часи, й так з'явили ся його „Три оповідання“ — *Trois contes*, видані 1877 р. і нічим не злучені властиво, окрім часу написання й певною одностайністю величини — се три образки вирвані з зовсім відмінних сфер. Перше — „Проста душа“, *Un coeur simple* — історія сірого життя служниці, без промінчика якогось людського життя, з французької сучасности. *La légende de Saint Julien l' Hospitalier* — „Легенда про Юліяна Милосердного“ — середневічний образок, триманий в тоні побожної легенди. Нарешті „Іродіяда“, *Hérodias*, на мій погляд — найліпша з них: майстерний образ стрічи грецько-римської й семитської культури, на тлі евангельських подій.

Не вважаючи, що сі оповідання не мають хиб Фльоберової творчости остатніх десятиліть і не перевантажені так гелертерською ерудицією, не заморожені філософічними рефлексами, — прекрасна ся книжка успіху також не мала: у публіки Фльобер уже рішучо вийшов з моди.

Він незадовго і зійшов зі сцени : 1880 р. смерть перервала се житє, повне праці й мисли.

Снадщиною по покійнику лишило ся кілька майстерних річей, які довго ще не переживуть ся, і — цілий ряд постулятів високої теоретичної вартости й цікавости, які в сфері літературної творчости ставив і з рідкою сьміливістю й незвичайним на-кладом праці пробував по своєму розвязати славний французький натураліст.

1902, 17(30). IX.

М. Грушевський.

О п о в і с т к а.

„Українсько-руська Видавнича Спілка“ видала доси отсі книжки :

В першій серії „Белетристичній Бібліотеці“ :

- | | | |
|---|------|----|
| 1. Стефан Ковалів. Дезертир і иньші оповіданя | 1·60 | К. |
| 2. Іван Франко. Поеми | 1·60 | „ |
| 3. Ольга Кобилянська. Покора і иньші оповід. | 1·40 | „ |
| 4. Гю де Мопсан. Дика пані і иньші оповіданя | 1·30 | „ |
| 5. І. Франко. Полуїка і ин. борисл. оповіданя | 1·40 | „ |
| 6. Наталія Кобринська. Дух часу і иньші оповід. | 1·60 | „ |
| 7. Кнут Гамсун. Голод, роман | 2·20 | „ |
| 8. Леся Українка. Думи і мрії. Поезії . . . | 1·60 | „ |
| 9. Стефан Ковалів. Громадські промисловці. . | 1·60 | „ |
| 10. Уїлліям Шекспір. Гамлет, принц данський | 1·80 | „ |
| 11. Генрик Понтонпідан. Із хат. Оповіданя . | 1·40 | „ |
| 12. Богдан Лепкий. З життя. Оповіданя. | 1·20 | „ |
| 13. Гергарт Гауптман. Візник Геншель | 1·60 | „ |
| 14. М. Коцюбинський. В путах шайтана. Оповід. | 1·60 | „ |
| 15. Уїлліям Шекспір. Приборкана гоструха . | 1·40 | „ |
| 16. Панас Мирний. Лихі люди | 1·40 | „ |
| 17. Короленко. Судний день | 1·20 | „ |
| 18. У. Шекспір. Макбет | 1·60 | „ |
| 19. К. Гуцков. Уріель Акоста | 1·40 | „ |
| 20. У. Шекспір. Коріолян | 1 80 | „ |
| 21. Михайло Яцків. В царстві Сатани | 1·60 | „ |
| 22. Панас Мирний. Морозенко | 0 90 | „ |

23. Леся Мартович. Нечитальник.	1·60	К.
24. Михайло Коцюбинський. По людському	2·00	"
25. В. Оркан. Сказаний світ	1·00	"
26. Василь Стефаник. Дорога	1·60	"
27. У. Шекспір. Юлій Цезар	1·60	"
28. Л. Толстой. Відроджене, (3 томи)	3·60	"
29. Б. Гавлічек Боровський. Вибір поезий	1·60	"
30. Ф. Заревич. Хлопська дитина	1·80	"
31. І. Франко. Коваль Бассім	1·60	"
32. Уїлліям Шекспір. Антоній і Клеопатра	1·80	"
33. Е. Тимченко. Калевала	3·00	"
34. О. Катренко. Пан Природа і ин. оповідання	1·40	"
35. Уїлліям Шекспір. Багато галасу з нечевля	1·60	"
36. Іван Франко. Сім казок	1·40	"
37. Сидір Воробкевич. Над Прутом	1·60	"
38. Уїлліям Шекспір. Ромео і Джульєта	1·80	"
39. К. Сроковський. Оповідання.	1·40	"
40. А. Кримський. Пальмове гілля	2·00	"
41. О. Кониський. Молодий вік Макс. Одинця	2·00	"
42. Гю де Мопасан. Горля і иньші оповідання	1·30	"
43. В. Кравченко. Буденне жите. Оповідання	2·00	"
44. Уїлліям Шекспір. Король Лір	1·80	"
45. Д. Лукіянович. За Кадильну, новість	3·00	"
46. Г. Гайне. Подорож на Гарц (друкуєть ся).		
47. І. Франко. Захар Беркут (друкуєть ся).		
48. У. Шекспір. Міра за Міру (друкуєть ся).		

Ціни подані за оправні примірники. Брошурованих не продаєть ся.

У другій серії, „Науковій Бібліотеці“, вийшли:

Ціна в короновій валі

1. Кароль Кавцкі, Народність і її початки	0·60	К.
2. Фр. Енгельс, Людвік Фаєрбах. Переклад Будового.	0·50	"

Фр. Енгельс, Початки родини, приватної власності і держави	1.50	К.
Ш. Сеньобб, Австрія в ХІХ століттю	0.80	"
В Будзиновський, Хлопська посілість	2.00	"
К. Флямарион, Про небо	2.00	"
М. П. Драгоманов, Переписка т. І	1.80	"
С. Стенняк, Підземна Росія	3.00	"
Адріян, Аграрний процес у Добростанах	1.00	"
Г. Тен, Фільософія штуки (друкується).		

Брошур другої серії не оправляють ся.

У третій серії „Літературно-Науковій Бібліотеці“

шли:

М. Грушевський, Хмельницький і Хмельниччина	0.20	К.
Курцій Руф, Фільотас	0.20	"
В. Наумович, Величина звідняного сьвіта	0.15	"
Панас Мирний, Лови	0.06	"
І. Пулюй, Непропаща сила	0.20	"
М. Грушевський, Бех-Аль-Джугур	0.10	"
І. Раковський, Вік нашої землі	0.10	"
А. Чехов, Каштанка	0.15	"
М. Драгоманів, Мик. Ів. Костомарів	0.15	"
Е. Золя, Напад на млин	0.20	"
І. Пулюй, Нові і перемінні звізди	0.15	"
Г. Квітка, Маруся	0.50	"
М. Левицький, Спількова умова для селянських спілок	0.20	"
П. Куліш, Орися	0.06	"
М. Кистяковська, Іван Гус	0.20	"
О. Стороженко, Оповідани. І	0.20	"
В. Барвінський, Досліди з поля статистики	0.20	"
В. Короленко, Ліс шумить	0.20	"
І. Франко, Шевченко в польській рев. легенді	0.40	"
В. Гіго, Кльод Іе	0.25	"
Е. Еган, Руські селяни на Угорщині	0.25	"

- | | |
|--|------|
| 22. П. Мирний, Лихий попутав | 0·40 |
| 23. А. Д. Уайт, Розвій географічних поглядів. . . | 0·30 |
| 24. Ів. Франко, Украдене щастя | 0·50 |
| 25. С. Єфремов, Національне питане в Норвегії | 0·30 |
| 26. П. Ніщинський, Гомерова Іліяда (1 пісня) . | 0·30 |
| 27. М. Драгоманів, Два учителі | 0·40 |
| 28. Е. Золя, Повінь | 0·30 |
| 29. С. Томашівський, Київська козаччина 1855 р. | 0·10 |
| 30. П. Ніщинський, Гомерова Іліяда (2 пісня) . | 0·35 |
| 31. Т. Масарик, Ідеали гуманности | 0·35 |
| 32. Люкіян, Юпітер у клопотах | 0·35 |
| 33. М. Костомарів, Письмо до ред. „Колокола“ | 0·20 |
| 34. М. Гоголь, Вій... | 0·40 |
| 35. І. Раковський, Вулкани | 0·20 |
| 36. Г. Фльобер, Іродіяда | 0·30 |
| 37. О. Терлецький, Москвофіли і народовці в
70-х рр. (друкується ся). | |
| 38—39. І. Тургенєв, Ася | 0·40 |
| 40. Л. Боровиковський, Маруся (друкується ся). | |
| 41—42. Данте Алігері, Пейло, пісня I—X (дру-
кується ся). | |

Адреса: Львів, ул. Чарнецького ч. 26.

**Хто купує за готівку нараз усі книжки вида-
доси, дістає 25% рабату.**

**У „Вид. Спілді“ можна замовляти повість
Яцкова „Огні горять“ по ціні 2·50 кор. в опра-**